

ÜNİTE:1 TARİH VE ZAMAN

1. Tarih Biliminin Tanımı:

Çağlar boyunca yaşamış insan topluluklarının sosyal, iktisadi, kültürel, siyasi ve dini faaliyetlerini birbirleriyle olan ilişkilerini yer ve zaman göstererek, sebep sonuç ilişkisi içerisinde belgelere dayanarak objektif biçimde inceleyen ve açıklan sosyal bir bilim dalıdır.

Belge: Tarihçinin geçmişi aydınlatmak için yararlandığı her türlü esere ve yazılı kaynaklara "Belge" denir.

Yıllık (Anal): Yaşanan olayların günü gününe kaydedilmesine denir.

Veri: İncelenen olayla ilgili elde edilen bütün bilgilere veri denir.

Arşiv: belgelerin saklandığı yer

Tarih Biliminin Amacı; Geçmişte yaşanan olayları analiz ederek doğru bilgi vermektir.

Kaynak: Tarihi bir olayı doğru olarak anlamaya yarayan her türlü malzemedir. Geçmişten günümüze kadar gelmiş olan her türlü veriye kaynak (belge, vesika) denir. Tarihi bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekir. Kaynaklara dayanmayan bilgiler, tarih araştırmalarında değer taşımaz ve dikkate alınmaz. Kaynakları inceleme ve karşılaştırma yoluyla güvenilirliğini tespit etmeye çalışır.

Kaynaklar, kapsadığı bilginin değerine ve bilgi veren kaynağın malzeme cinsine (türüne) göre sınıflandırılır.

BİLGİNİN DEĞERİNE GÖRE KAYNAKLAR:

1-Birinci elden kaynaklar (Ana Kaynaklar):

Birinci elden kaynak, içerdiği tarihî olayın yaşandığı döneme aittir. Bu tür kaynaklar, anlatılan olaya doğrudan tanık olan veya tanık olanları dinleyen kişiler tarafından oluşturulmuştur.

Bir olayı yaşamış birinin anlattığı hatıralar ve kaleme aldığı eserler, seyahatnameler, kitabeler, paralar, devletlerin resmi evrakları ana kaynaklar grubuna girer.

2-İkinci Elden kaynaklar: Birinci elden kaynaklardan yararlanarak meydana getirilen eserlerdir.

MALZEMENİN TÜRÜNE (CİNSİNE) GÖRE KAYNAKLAR:

Tarih Biliminin Kaynakları; bilgi veren kaynağın ve malzemenin cinsine (türüne) göre çeşitli gruplara ayrılır:

1 - **Sözlü Kaynaklar** (Belgeler): Ağızdan ağza söylenerek gelen tarihi şiirler, hikâyeler, efsaneler, destanlar ve menkıbelerdir.

2- **Yazılı Kaynaklar:** Tarihi bir olayla ilgili bilgiye ulaşmanın başlıca yolu, olayların gerçekleştiği dönem ve toplumlarla ilgili yazılı kaynaklar başvurmadır. Yazılı

kaynaklar; kitabeler, seçereler, biyografiler, seyahatnameler, hatıralar, takvimler, fermanlar, paralar, kanunlar, mahkeme kayıtları, resmi veya özel mektuplar, dergiler ve gazetelerdir.

3- Görsel ve İşitsel Kaynaklar

Plak, kaset, resim, fotoğraf, film gibi sesli ve görüntülü kaynaklar da tarihsel birer belgedir. CD, VCD ve DVD'ler Tarihçiler için önemli olan bu kaynaklar arşivlerde, müzelerde, kütüphanelerde muhafaza edilmektedir.

2- Yazısız Tarih Kaynaklar: Arkeolojik kazılar sonucu bulunan toprak, taş maden, kemikten yapılmış eşyalar, giysiler, evler, kaleler, çeşmeler, heykeller birer yazısız kaynaktır. Ayrıca destanlar, hikâye, masallar ve efsaneler de birer yazısız kaynaklardır.

2. TARİH BİLİMİNİN KONUSU:

İnsanları ilgilendiren sosyal, ekonomik, göç, savaş, antlaşmalar, dini ve kültürel olaylar gibi her türlü faaliyetler tarihin konusudur.

İnsanların yaşamını etkileyen ve insanın iradesi dışında gelişen deprem, sel, iklim değişikliği gibi coğrafi olayların ortaya çıkardığı bazı sonuçlar da tarihin konusu içinde yer alır.

Tarihin İnceleme Alanı:

Tarımsal faaliyetler

Ekonomik yaşam

Siyasi olaylar, savaşlar,

İnsanların yaşamını etkileyen doğa olayları

OLAY (VAKA) VE OLGU (VAKIA)

3. Tarihsel Olay, Olgu ve Tarihçi İle İlişkisi:

Yaşanmış veya yaşanmakta olan olaylar etki alanı ve oluş biçimine göre üçe ayrılır.

A. Olay (Vaka): Olay da kendi içinde ikiye ayrılır. İnsan etkisiyle meydana gelen olay ve doğal nedenlerle meydana gelen olaylar diye farklı iki sınıfa ayrılabiliriz.

1. **Doğal olay,** insan etkisi olmadan doğadaki çeşitli fiziksel ve coğrafi etkiler sonucu ortaya çıkar.

2. **Olay:** Geçmişte meydana gelen, başlangıç ve bitiş tarihi belli olan olaylara denir. İnsan tarafından gerçekleştirilir. Hayat içerisinde tek tek meydana gelen değişmelere olay denir. Bir bebeğin doğması, Peygamberimizin 571'de doğması, bir olaydır. Bir toplumu, bir devleti veya dünyayı etkileyen olay tarihsel olaydır.

Örneğin; Hicret sonrası İslam Devleti'nin Medine'de kurulması, Talas Savaşı, Malazgirt Savaşı gibi tüm dünyayı etkileyen durum tarihi olaydır.

B. Olgu (Vakıa): Tarihî olay sonucunda uzun sürede gelişen durumlara tarihi olgu denir. Aynı türdeki olayları bir bütün olarak anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Olgu, olaya göre daha soyut ve geneldir.

Olguda belli bir yer ve zaman söz konusu değildir. Olayı olgudan ayıran diğer önemli bir özellik ise olayın başlangıç ve bitiş tarihinin belli olmasıdır. Olaylar belli bir süre içerisinde meydana gelir. Anadolu'nun fethi, Kurtuluş Savaşı, Lozan Barış Antlaşması tarihi olaya örnek olarak gösterilebilir.

Olgu genellik ve süreklilik gösterir. Anadolu'nun Türkleşmesi, Türkiye'nin çağdaşlaşması tarihi olguya örneklerdir. O halde kısa sürede olup biten işler **olay**, uzun bir zaman diliminde oluşan durumlar ise **olgudur**.

OLAY	OLGU
Malazgirt Savaşı	Anadolu'nun Türkleşmesi
Fransız İhtilali	Ulusal devletlerin kurulması
Sanayi İnkılabı	Sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanması
Ankara Savaşı	Fetret dönemi

Tarih Biliminin Genel Özellikleri:

Deney ve Gözlem yapılamaz

Bir genelleme yapılamaz, her tarihi olayın kendisine has bir özelliği vardır

Olayları değerlendirilirken dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları göz önüne alınmalıdır.

-Tarih her şeyden önce insanın kendisini tanıyıp bilmesine yarar.

-İnsanlar ülkesini ve dünyayı anlamak için de geçmiş bilmek durumundadır.

-Tarih, içerdiği bilgilerle insanların kültür seviyesini yükseltir.

-İnsanı algılama, araştırma, anlama, yorumlama ve muhakeme yapma gibi zihinsel becerilerini geliştirir.

-Olayları iyi, kötü, doğru, yanlış, güzel, çirkin gibi kanaatlerle değerlendirme imkânı sunarak insanda ahlak şuurunun ve manevi değerlerin güçlenmesine katkıda bulunur.

-Toplumların ortak hafızası olan tarih, insanlardaki vatan ve millet sevgisini pekiştirerek millî kimliğin güçlenmesinde önemli rol oynar.

Not: Bir tarihçi tarihteki olaylara objektif bir gözle ve dönemin şartlarını dikkate alarak bakmalıdır. Tarihe böyle yaklaşıldığında geçmişte yaşanan pek çok olayın dönemin siyasi sosyal kültürel ve ekonomik şartlarının doğal bir sonucu olduğu görülecektir.

Tarih Araştırılmasında Uyulması Gereken Kurallar:

Coğrafi koşullar, toplumun yaşayış tarzı, ekonomik ve ticari etkenler, dini ve kültürel etkenler göz önünde bulundurulmalıdır.

-Olaylar güvenilir kaynaklara dayandırılmalıdır.

-Olaylarla ilgili yer ve zaman belirtilmesi neden-sonuç ilişkisi kurulmalıdır.

-Yeni belgeler bulundukça, bu belgeler ile ilgili tarihi olaylar yeniden değerlendirilmelidir.

-Tarafsız olmaya (objektif-nesnel) özen gösterilmelidir.

- Tarihi olaylarla ilgili bir genelleme yapılamaz. Her tarihi olayın kendisine has kuralları vardır. İyi bilinmeyen bir olay, bilinen, benzer başka bir olayın verileriyle açıklanmaya çalışılmamalıdır.

TARİH BİLMİ İLE İLGİLİ KİM NE SÖYLEMİŞ

Geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkinin ne kadar önemli olduğunu ünlü İslam tarihçisi ve sosyoloğu **İbni Huldun** şu sözü söylemiştir: " **Geçmişler geleceğe suyun suya benzemesinden daha çok benzer.**"

Bu sözden şu sonuç çıkarılır. Günümüzdeki olayları anlayıp değerlendirebilmemiz için geçmişteki olayları iyi irdelememiz gerekir.

İngiliz tarihçi Edward Halett Carr'ın da dediği gibi

"edinilmiş becerilerin kuşaktan kuşağa iletilmesi içinde bir ilerlemedir."

Alman tarihçi Leopold von Ranke; "Araştırdığı döneme kendisini götürebilen insan tarihçidir." Sözü ile tarih araştırmalarının; Geçmişte meydana gelen olaylar, meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini özelliklerini yansıttığına dikkat çekmiştir.

İngiliz tarihçi John Tash (Con Toş), "Tarihin Peşinde" adlı eserinde tarihçinin görevini: "İnceleyeceği çağın insanının kimliğine bürünüp dünyayı onun gözlerinden görerek ve mümkün olduğu kadar onun standartlarıyla değerlendirerek o insanın neyi, niçin yaptığını bulmaktır." Şeklinde açıklamıştır.

Ünlü Fransız filozofu Montesquieu: tarihin bu işlevini şu sözlerle ifade etmiştir: "Tarihin daima zamanların ışığı, olayların hazinesi, gerçeklerin tanığı, iyi nasihatlerin ve tedbirin kaynağı, davranışın ve adaletin kaidesi olarak değerlendirilmiş olması boşuna değildir. Tarih olmaksızın yaşadığımız asrın ve ülkenin sınırları içine hapsedilmiş, özel bilgilerimizin ve kendi düşüncelerimizin dar çemberi içine sıkıştırılmış bir şekilde daima, dünyanın geri kalan kısmına karşı bizi yabancı bırakan bir tür çocukluk çağında ve bizden önce gelen ve bizi çevreleyen her şeye karşı derin bir cehalet içinde kalmaktayız."

Leon Halkin (Leon Hlkin), "Tarih Tenkidinin Unsurları" adlı eserinde; "Geçmiş biz ancak başkasının aracılığı sayesinde tanımaktayız." diyerek tarihin bu yönüyle geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi üstlendiğini söylemiştir.

Tarihi Olay ve Olgulara Farklı Bakış:

Tarihçi, bir fizikçi ya da bir kimyacı gibi incelediği olayı görme imkânına sahip değildir. Olayları ancak gözlemleyenlerin bıraktığı belgelere dayanarak yorumlar. Bu nedenle geçmiş herkese farklı şekilde yansır. Tarihi olaylar, gerçekleştiği dönemin siyasal, sosyal, kültürel, dini ve ekonomik özelliklerini yansıtır. Bu nedenle tarihçi olayları değerlendirirken duygusal değil olaya tarafsız yaklaşması çok önemlidir.

Tarihi olaylar değerlendirilirken o dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi özellikleri dikkate alınarak değerlendirilir.

Tarih Bilimini Diğer Bilimlerden Ayran En Belirgin Özellikleri:

- Tarihi olayların en belirgin özelliği tekrarlanmaması ve bir anda olup bitmesidir.
- Deney ve gözlem yapılamaz
- Tarih, bir sosyal bilimdir ve olayları bugünün koşullarına göre değil, yaşanan günün şartlarına göre değerlendirmelidir.
- Genelleme yapılamaz, her olayın meydana gelişi farklı nedenlere dayanır.

Tarihi Olayların Genel Özellikleri:

- Tarihi olaylar, geçmişte meydana gelen yaşanmış olaylardır. İnsan topluluklarını etkiler.
- Geçmişte yaşanmış ve üzerinden belirli bir zaman geçmiştir.
- Belirli bir mekân ve zaman diliminde gerçekleşmiştir.
- Tarihi olaylar devamlıdır. Aralarında neden-sonuç ilişkisi vardır.
- Oluşumunda ya da sonuçlarında sabit kanunlar ve kurallar yoktur.
- Kaynaklarla belgelenir, Efsane, masal ya da hikâyeye değildir.
- Benzer nitelikli olaylar meydana gelse zaman, mekân ve kişiler sürekli değiştiğinden tarihi olayların aynı şekilde tekrar etmesi mümkün değildir. Bu nedenle tarih araştırmalarında deney ve gözlem metodu kullanılmaz. Yani tarih bilimini fen bilimlerinden ayıran en önemli özelliği tekerrür etmemesi, sonuca ulaşmak için deney ve gözlemin yapılamamasıdır.
- Tarihi olaylar, sonuçları itibarıyla geniş coğrafyalar ve insan toplulukları üzerinde hissedilir. Tarih olayı, günlük olaydan ayıran en belirgin yönü de budur.

Not: Tarihî bir olay için, yer ve zaman en önemli unsurlardır. Tarihî olayın doğru değerlendirilebilmesi için olayın geçtiği yer ve zamanın bilinmesi gerekir.

Not 2: Tarihi olaylar devamlıdır. Bir zincirin halkaları gibi birbirini sebep ve sonuçlarıyla takip ederler.

Atatürk'ün Tarih Öğrenimine Verdiği Önem:

Tarihe büyük bir ilgi duyan Atatürk, Türk tarihinin doğru kaynaklara dayandırılarak araştırılmasına da önem vermiştir. Bu nedenle 1931'de Türk tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar yapılabilmesi için **Türk Tarih Kurumu**'nu kurdurmuştur. Bu faaliyetler için mirasından bir kısmını bu kuruma bağışlamıştır.

Atatürk, " *Türk milletinin tarihi, şimdiye kadar sanıldığı gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk tarihi daha eskidir. Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü¹ medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.*" Sözleriyle tarih öğrenmenin önemini ve gerekliliğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, tarihi olayların aslına uygun şekilde aktarılmasını ve tarihçilere düşen görevleri " *Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtıcı bir mahiyet alır.*" Sözüyle de tarihi olayların değerlendirilmesinde tarafsız olmanın önemini vurgulamıştır.

Tarihi Bilgilerin Değişebilir Özelliği:

Bulunan yeni bilgi ve belgeler sonucunda mevcut tarihî bilgilerin değişmesine yol açabilmektedir. Tarih kesin bilgilerden oluşmaz. Araştırmalar sonucunda ortaya çıkan yeni belge ve kanıtlar tarihin yeniden değerlendirilmesini gerektirir.

MÖ 2500 yıllarına ait olan bir kılıcın dünyanın en eski kılıcı olduğu kabul edilmekteydi. Oysa 1996 yılında Malatya yakınlarındaki Arslantepe kazı bölgesinde bir prens mezarının içinde MÖ 3300 yıllarına ait, üzeri işlemeli kılıçlar bulundu. Böylece Alacahöyük'teki kılıcın en eski kılıç olma bilgisi geçerliliğini kaybetti.

Yine buna başka bir örnek verecek olursak; Osmanlı parasının Orhan Bey döneminde basıldığı biliniyordu. Ancak İbrahim Artuk adlı bir nüvizmatik (para bilimcisi) Osman Bey'e ait bir para buldu. Bu belge Osmanlı tarihi ile ilgili bilgilerin değişmesine neden oldu.

***Tarih Araştırmalarında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar:**

- Olayların üzerinden belli bir süre geçmelidir.
- Birden fazla kaynaktan yararlanılmalıdır.
- Her tarihi olayı, olayın yaşandığı zamanın koşullarına göre değerlendirmek gerekir. Olayın meydana geldiği yer, dönemin koşulları ve değer yargıları dikkate alınmalıdır.
- Araştırmacılar kendi değer yargıları, dinsel ve ulusal duygularıyla hareket etmemelidir.

Tarih Öğrenmenin Amaç ve Faydaları:

- İnsanların geçmişten ders alıp geleceğe yön vermelerini sağlar.

¹ ***Şümül:** içine alma, kapsama

- Tarih, insanlara, vatan ve millet kavramları ile milli ve kültürel değerleri öğretir.
- Tarih, milli birlik ve beraberlik anlayışının kuvvetlenmesini sağlar.
- Devlet yöneticilerine devletin nasıl yönetileceği konusunda yardımcı olur.
- İnsanlara karşılaştıkları durumları tarihi olaylarla bağlantı kurdurarak mantıklı bir sonuca varma yeteneği kazandırır.
- İnsanların arasındaki sorunları barış yoluyla çözümlemelerine katkıda bulunur.

TARİH BİLİMİNİN YÖNTEMİ

Tarih biliminin amacı, geçmişte yaşanan olayları doğru bir şekilde analiz ederek doğru sonuca ulaştırmaktır. Bir sonuca ulaşmak amacıyla, bilime, mantığa ve tecrübeye dayanarak izlenen araştırma şekline **yöntem** denir.

Tarama (Kaynak Arama) Tarihi olayların açıklanmasında bize yardımcı olan verilerdir. ...

Tasnif (Sınıflandırma) Toplanan verilerin bir sistem dahilinde sınıflandırılması aşamasıdır.

Tahlil (Çözümleme) ...

Tenkit (Eleştiri) ...

Terkip (Sentez)

1. Kaynak Arama (Tarama)

Tarihçi; ele aldığı olayla ilgili olarak bütün kaynakları dikkatle incelemek, değerlendirmek ve bunları yaparken de tarafsız (objektif) olmak zorundadır.

2: Tasnif: Sınıflandırma; Verileri Sınıflandırma; Tarih bir olayla ilgili elde edilen verileri (bilgileri) önce sınıflandırmak, sonra da; zaman, yer ve konusuna göre ayırmak gerekir. Bu yapılırsa var olan verileri birbirleriyle karşılaştırmak ve doğruluklarını belirlemek kolaylaşır.

3. Tahlil Etme (Çözümleme, analiz): Mevcut bilgilerin yeterli olup olmadığı incelenir. Tarih olaylar, zaman, mekân (yer) ve konularına göre sıralanır, aralarındaki neden-sonuç ilişkileri belirlenir.

4. Tenkit Etme (Eleştiri, kritik): Tenkit (eleştiri), eldeki bilgilerin doğruluk derecesinin, gerçek ve güvenilir kaynaklara göre belirlenmesidir. Bir belge, eleştiri süzgecinden geçirilmeden kullanılamaz. Bir belgenin doğruluğu iki yolla belirlenir:

a. Dış Eleştiri (Dış Tenkit)

b. İç Eleştiri (İç Tenkit)

Dış Tenkit: Edinilen kaynakların gerçek olup olmadıklarının, belge niteliği taşıyıp taşımadıklarının, ne zaman ve nerede yazıldıklarının belirlenmesidir.

İç tenkit: Kaynağın içinde yer alan bilginin doğru olup olmadığının kontrol edilmesidir.

Uyarı:1 Tarihçi, mevcut kaynaklarla doğru bilgiye ulaşmadığı kuşkusunu duyarsa yeni kaynaklar aramalı, yeni bulgu ve belgelere başvurmalıdır.

Uyarı:2 Yazılı belgeler, yazısız belgelerden daha net bilgiler içerir. Bu nedenle günümüzden geriye doğru gidildikçe, geçmişe ait yazılı belgeler azalmaktadır. Bu da geçmişin aydınlatılmasını güçleştirmektedir. Özellikle yazısız belgelere dayalı olarak aydınlatılmaya çalışılan tarih öncesi döneme ait birçok bilgi, varsayımlar üzerine oturtulmuştur.

5. Terkip (Sentez) Yapma /(Kritik Yapma):

Terkip, bir araya getirmek, sentez yapmak demektir. Tarihçinin hazırlık çalışmalarını tamamladıktan sonra eseri anlaşılır bir dil ve iyi bir sanat kullanarak birleştirmesine terkip denir. Bu aşamadan sonra yapılan araştırmanın yayına hazır hale gelmesidir. Bunun için bir giriş yazısı ile eser hakkında genel bilgi verilir.

Tarihçi, tarihi olayın sentezini yaparken şu hususları göz önünde bulundurur:

- Eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanır.
- Olayları, meydana geldikleri zamanın şartlarına göre değerlendirir.
- Olay üzerinde daha önce yapılan çalışmaları göz önünde bulundurur.
- Olayın meydana geldiği dönemdeki doğal, ruhsal, medeni ve ekonomik etkenleri dikkate alır.
- Kanıtlanabilir nesnel bilgiler kullanır.

D. TARİHİN TASNİFİ (SINIFLANDIRILMASI):

Tarihin araştırılmasında ve öğretiminde kolaylık sağlamak amacıyla, tarih zamana, mekâna ve konuya göre sınıflandırılır.

a. Zamana Göre Sınıflandırma: Tarih bilimi çok geniş bir inceleme alanına sahiptir. Bu nedenle tarih, birtakım kronolojik dilimlere bölünür.

İnsanlık tarihi; -İlk Çağ tarihi, -Orta Çağ Tarihi vb. çağlara ya da XVII. Yüzyıl XIX.yüzyıl veya XX. yüzyıl tarihi gibi bölümlere ayrılır.

Tarihi zamana göre sınıflandırmadaki amaç, **inceleme ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktır.** (Tarihi, bir bütün olarak incelemek mümkün değildir.)

Not: Bu sınıflandırma kullanışlı olmakla birlikte bütün toplumları kapsayıcı değildir. Çünkü bir toplum Maden Devri'ni yaşarken başka bir toplum Taş Devri'ni yaşıyor olabilir. Bu günümüz için de böyledir.

b. Mekana Göre Sınıflandırma: Bir kentin, bir bölgenin, bir ülkenin, bir kıtanın ya da yeryüzünün tümünün birer konu olarak ele alınması mekâna göre sınıflandırmadır. Yani mekâna göre sınıflandırmaya coğrafi sınıflandırma da

denilmektedir. Bu sınıflandırmada kıtalar, ülkeler şehirler ve bölgeler göz önüne alınmaktadır.^{2*}

Türkiye Tarihi, Avrupa tarihi, Amasra tarihi, Dünya tarihi vb. gibi.

c. **Konuya Göre Sınıflandırma:** İnsanların faaliyet gösterdikleri alanların araştırılması amacıyla yapılan bir sınıflandırmadır.

Hukuk tarihi, Sanat tarihi, uygarlık tarihi, dinler tarihi, Türklerde taht kavgaları, Siyasi tarih vb. gibi.

Not: Her çağın kendine özgü özellikleri vardır. Bu nedenle her tarih çağını, kendi koşulları ve özelliklerini göz önünde bulundurarak incelemek gerekir.

TARİHE YARDIMCI BİLİMLER

Coğrafya: Yeryüzünü beşeri ve fizik yönden inceleyen bilimdir. Bir yerin coğrafi özelliklerini bilmeden olayları değerlendirmek ve yorumlamak imkansızdır.

Arkeoloji: Kazı bilimidir.

Özellikle yazısız belgelerin olduğu tarih öncesi dönemin aydınlatılmasında tarih bilimine yardımcı olmaktadır.

Kronoloji: Zaman bilimi demektir. Tarihi olayların gerçekleşme zamanını doğru olarak tespitini yapar.

Antropoloji: İnsan ırkını inceleyen bilimdir. İkiye ayrılır.

1. **Fiziki Antropoloji:** İnsan ırkını araştırır. İnsan ırklarının fiziksel ve biyolojik yapılarını, gelişmelerini inceleyerek insanlık tarihinin en eski dönemlerinin aydınlatılmasını sağlar.

2. **Sosyal Antropoloji:** İnsanların sosyal ve kültürel etkinliklerini inceler. Toplumların kültürlerinin başlangıçtan günümüze kadar gelişmesini inceleyen sosyal antropoloji farklı kültürler arasındaki ilişkileri aydınlatarak tarih bilimine yardımcı olur.

Etnografya: Gelenek, kültür ve töreleri inceleyerek geçmişte yaşamış toplumların kültürel yaşamlarının öğrenilmesini sağlar.

Hukuk: İnsanların birbiriyle ve devletle olan münasebetlerini düzenleyen kurallardır. Hukuk kurallarının incelenmesiyle toplumların siyasi, kültürel, ekonomik yapıları hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür.

Edebiyat: Edebiyat; olay, duygu, düşünceleri ve hayalleri dil aracılığıyla sözlü ve yazılı olarak etkili bir biçimde anlatma sanatıdır. Tarihi romanlar, dil araştırmaları ve bu eserlerin çözümlemesiyle geçmişte yaşamış insanlar hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Edebiyat geçmişte meydana gelmiş olayların günümüze aktarılmasında tarihe yardımcı olur.

Paleografya: Yazı bilimidir. Tarih boyunca kullanılan alfabeleri çözerek bu alfabelerle yazılan belgelerin okunmasını sağlar. Örneğin bir tarihçi, Mısır tarihini incelerken o dönemde kullanılan hiyeroglif yazısını; Orta Asya tarihini incelerken Uygur, Orhun ve Çin alfabelerini bilmesi gerekir.

Epigrafiya: Kitabe bilimi demektir. Anıt ve kitabelerdeki yazıların okunmasını, çözümlenmesini ve yorumlanmasını sağlayarak tarih bilimine yardımcı olur.

Örneğin Kök Tür Devleti'nin Orhun, Uygurların Karabalgasun, Kırgızların Yenisey kitabelerindeki yazılar incelenerek tarih bilimine yardımcı olur.

Filoloji: Dil bilimidir.

Diplomatik: Siyaset bilimidir.

Nüvizmatik: Para bilimidir. Eski paralar üzerinde bulunan yazı ve tasvirler ile bu paraların ait oldukları uygarlıklar hakkında bilgi edinilmesini sağlar.

Sosyoloji: Toplum bilimi anlamına gelir. Toplumsal olayların bağlı olduğu kuralları toplumların kurduğu kurum ve kuruluşların insan ve toplum üzerindeki etkisini inceleyerek tarih bilimine yardımcı olan bir bilim dalıdır.

Felsefe: Akıl ve mantık ilkelerine uygun düşünmeyi esas alan bir bilimdir. Felsefe, ilmi düşünce şeklinin ve bilimin yolunu açmış tarih bilimine yardımcı olmuştur. Tarihi olayların doğru değerlendirilip yorumlanabilmesi ancak o devrin felsefesinin bilinmesiyle mümkündür.

Sigilografi: Mühür bilimidir. Herhangi bir tarihi belgede kullanılan yazı çeşidi, hükümdar ismi, mühür ve o belgenin yazıldığı dönem hakkında bilgi vererek tarih bilimine yardımcı olur.

Teoloji: Din bilimidir.

Kimya: (Karbon 14 metodu)

Ekoloji: Çevre bilimidir. Çevre değişikliklerini ve bu değişikliklerin insan toplulukları üzerindeki etkilerini araştırır. İstatistik: Elde edilen verileri analiz etme ve yorumlamak demektir. Sınır belirleme, vergi toplama, toprak dağılımı, nüfus büyüklüğü gibi konularda tarih biline yardımcı olmaktadır.

Onomatoloji: Ülke, bölge, kent, dağ, ırmak vb. adlarının nereden geldiğini ve anlamlarını ortaya çıkararak uygarlıkların gelişiminin ve birbirleri ile ilişkilerinin aydınlatılmasında tarih biline katkı sağlar.

Heraldik: Armaları inceleyen bilim dalıdır.

Sanat Tarihi: Resim, heykel, mimarlık ve süsleme sanatları sanat tarihinin konusuna girer. Günümüze kadar gelen sanatsal eserler incelenerek toplumların kültür seviyelerini ve medeniyete olan katkılarını araştırarak tarihe yardımcı olur.

TARİHİN DÖNEMLENDİRİLMESİ:

ZAMAN VE İNSAN

Zaman kavramı ile Kur'an'da: "**Güneşi ışıklık, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya) birtakım menziller takdir eden O'dur. Allah bunları, ancak bir hikmete binaen yaratmıştır. O, bilen bir kavme ayetlerini açıklamaktadır.**"(10 Yunus 5) buyrulmuştur.

İnsanlar çok eski çağlardan beri zamanı hesaplamak için birçok yöntem ve teknik kullanmış, bunları geliştirerek günümüze kadar gelmesini sağlamışlardır. Olay ve olguların içinde geçtiği, gerçeği ya da geçmişte olduğu süreye

² *Mekan (ar.) Yer, bölge, bulunulan yer

"**zaman**" adı verilir. Aristo'ya göre zaman, "**hareketin ölçüsüdür.**" Kimi çağdaş düşünörlere göre de sonsuz bir akıştır dense de zamanın bir başlangıcı ve bitiş noktası vardır.

Zaman kavramında; "önce", "şimdi" ve "sonra" kavramları vardır.

Tarih boyunca süreklilik ve değişim gösteren takvim zamanını; **gün, ay, yıl** gibi dönemlere bölme ve bu zaman dilimlerini bir düzen içinde sıralama yöntemidir.

TAKVİM:

Astronomi gözlemlerine dayanarak zamanı **yıllara, aylara, haftalara ve günlere** bölerek hesaplamışlardır. Böylece, takvim ortaya çıkmıştır. Zamanı bu şekilde bölümlleme yöntemine **takvim** denir.

-Tarihte ilk olarak takvimi bulan ve kullanan **Sümerlerdir.**

AY TAKVİMİ:

Sümerlerin bulduğu takvim, **ay yılı** temeline dayanıyordu ve her yılın ayrı bir adı vardır. Bazı Arap ölkelerinin ve İslamiyet'e mensup olan Müslömanlar dini bayramları **Hicri Takvim'e** göre düzenlemişlerdir. Bu takvimin de temeli Sümerler döneminde oluşturulmuştur.

Ay Yılı:

Ay yılında, Ay'ın dünya etrafında 12 defa dönmesi 1 yıl olarak kabul edilir.

Ay yılında; bir yıl toplam 354 gündür. Ay yılı güneş yılından tam 11 gün eksiktir. Bu nedenle her 33 yılda bir güneş yılına göre 1 yıl devir yapar.

GÜNEŞ TAKVİMİ:

Günümüzden yaklaşık 6000 yıl önce Mısırlılar, güneş yılı esasına dayalı takvimi buldular.

Günümüzde kullanılan Miladi takvim Güneş'e göre düzenlenmiştir ve temeli Mısırlılara dayanır.

Güneş Yılı:

Güneş yılı; Dünya'nın Güneş etrafında bir defa dönmesi sırasında geçen süreye denir. Güneş yılı 365 gün 6 saattir ve Bir yılda 12 ay vardır.

Miladi Takvim: Mısırlar tarafından güneş yılına göre düzenlenmiş takvim; Roma İmparatoru Julius Caesar (Jül Sezar) zamanında yeniden düzenlenerek Julien (jülyen) takvimi adıyla kullanılmaya başlandı.

Julien takvimi Papa XIII. Gregorian (Gregoryen) tarafından geliştirilerek Gregoryen takvimi adını almıştır. Zamanla yaygınlaşan bu takvim günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Miladi Takvim'e göre yıl; Hz. İsa (a.s.)'ın doğumu ile başlatılır ve Hz. İsa'nın doğduğu yıl "0" olarak kabul edilir. Bu yıldan önceki döneme milattan önce kısaca "MÖ", sonraki döneme ise Milattan sonra kısaca "MS" denir. Fakat Milattan sonraki bir tarihi yazarken MS yazılmasına gerek duyulmaz. MÖ'ki dönemde tarih sıfırdan uzaklaştıkça büyö ve daha eski tarihi gösterir. MS'ki tarih de sıfırdan uzaklaştıkça büyö fakat daha yakın tarihi gösterir.

Tarih Şeridi: Zaman aralıklarını sınıflandırarak bir şerit üzerinde gösterilmesidir.

Çağ: Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman dilimine çağ denir. Çağ yazının bulunuşu ile başlatılmaktadır.

Tarihçiler geçmiş zamanı daha iyi incelemek için;

-İlk Çağ

-Orta Çağ

-Yeni Çağ

-Yakın Çağ gibi zaman dilimlerine ayırmışlardır.

Asır: Arka arkaya gelen yüz senelik zaman dilimine yüzyıl veya asır denir. Bu yüz yıllara numara vererek okumak için yüzler basamağına "1" eklenerek okunur.

Örnek: Verilen rakam 3 basamaklıysa yüzler basamağına 1 eklenir: 622= 6+1= 7. Yüzyıl.

Verilen rakam 4 basamaklı ise binler ve yüzler basamağına 1 eklenerek bulunur.

Misal: 2014: 20+1: 21. Yüzyıl.

TÜRKLERİN TARİHTE KULLANDIKLARI TAKVİMLER:

Türkler tarih boyunca birçok takvim kullandı. Bunlar:

-12 Hayvanlı Türk Takvimi

-Hicri Takvim

-Celâli Takvim

-Rumi Takvim

-Miladi Takvim

-12 Hayvanlı Türk Takvimi: Türklerin kullandığı en eski takvimdir ve Türklerin milli takvimidir. Her yıla bir hayvan ismi verilir ve 12 yılda bir devir yapar.

Bu takvimi; İslamiyet'ten önceki Türkler, Çinliler ve Tibetliler kullanmışlardır.

Güneş esaslı bir takvimdir ve bir yıl; 365 gün 5 saat olarak belirlenmiştir.

21 Mart bu takvimin başlangıcı kabul edilmiştir. "Nevruz (Yeni Gün)" (Bahar Bayramı) Olarak kabul edilmiştir.

-Hicri Takvim: Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın 622 yılında Medine'ye hicreti takvimin başlangıcı kabul edilmiştir. Ay (kamer) yılına göre düzenlen bu takvimde bir yıl 354 gün olarak hesaplanmıştır ve Miladi Takvime göre 11 gün daha az olduğundan her yıl 11 gün geri gitmektedir. Bu nedenle her 33 yılda bir devir yapar. Hicri takvim ölkemizde sadece dini günlerin, ayların ve dini bayramların belirlenmesinde kullanılmaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra Hicri takvimi kullanmasının Nedenleri:

- Dinsel değişmelerin toplumları etkilemesi
- Türklerin kültürel değişmelere açık olması
- Türklerin İslam dünyası ile ilişkilerini kolaylaştırmayı amaçlaması

-Celâli Takvim: Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Ömer Hayyam başkanlığındaki bir kurul tarafından düzenlenmiştir. Güneş yılı esasına göre düzenlenmiştir. Selçuklular bu takvimi daha çok mali alanda kullanmak için hazırlamışlardır.

-Bir yıl 365 gün 6 saat olarak belirlenmiştir.

-1079 yılında kullanılmaya başlanan bu takvimde yılın başlangıcı 21 Mart (Nevruz) olarak kabul edilmiştir. Bu takvim, Harzemşahlar ile Babürler tarafından da kullanılmıştır.

-Rumi Takvim: 1677 yılında Mart ayını yılbaşı kabul eden Rumi Takvim yapıldı. Osmanlı tarihinde 1839 tarihinden itibaren bütün resmi ve mali işlerde görülen aksamanın önüne geçmek amacıyla kullanılmıştır.

-Osmanlı Devleti, bu takvimi hicri 1255 (1839) tarihinde başlatmıştır. Bu nedenle Rumi takvim ile Miladi takvim arasında 584 yıl zaman farkı vardır. Yıl 365 gün 6 saat olarak kabul edilir ve 1 Mart mali yılbaşı olarak kabul edilmiştir. 1982 yılına kadar bu

uygulama devam etmiştir. 1982 anayasasında mali yıl 1 marttan 1 ocağa alınmıştır.

-Miladi Takvim: Yıl 365 gün 6 saat olarak kabul edilir. 1 Ocak 1926 yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Gregoryen takvimi adı ile de bilinen bu takvim Hz. İsa'nın doğumu takvimin başlangıcı olarak kabul edilir. Miladi takvimde yılın ilk günü 1 Ocak'tır.

TARİH YAZICILIĞI:

İnsanlar, çeşitli alanlarda edindiği tecrübeleri gelecek nesillere aktarma ihtiyacı duymuştur. Bundan dolayı kendileri ile ilgili çeşitli konuları yazılı hâle getirmişlerdir.

Hititlerde **anallar** (yıllıklar),

Kök Türklerde **kitabeler**,

Osmanlılarda **vakayinameler**,

Ruslarda **kronikler** tarih yazıcılığına örnek gösterilebilir.

İnsanların olayları kaydetme ihtiyacı tarih yazıcılığını ortaya çıkarmıştır. Ancak tarih yazıcılığı insanların ihtiyaçlarına, beklentilerine, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerine göre değişiklik göstermiştir. Bunun temel sebebi, insanların zaman içerisinde düşünce ve ihtiyaçlarından meydana gelen değişikliklerdir.

Yazılış şekillerine göre tarih yazıcılığı aşağıdaki gibidir.

1-Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih Yazıcılığı:

İlk olarak Eski Yunan'da MÖ 5. Yüzyılda yaşamış olan **Heredotos** (Heredot)'un yazdığı Tarih (Historia) bu türün ilk örneğidir. Bu tür tarih yazıcılığında hikâye ve efsanelerle dolu bilgiler nakledilirdi. Genellikle yer ve zamandan bahsedilmekle birlikte sebebe ve sonuç ilişkileri üzerinde çok durulmazdı. Ancak **Heredot**, olayları peş peşe sıralamakla kalmayıp onları bir düzen içerisinde aktarmıştır. XVIII. yüzyıla kadar Avrupa ve İslâm dünyası tarihçiliğinde bu tarzda kaleme alınan eserler vardır.

2-Öğretici Tarih Yazıcılığı:

Öğretici tarzda eser veren tarihçiler mensup oldukları toplumu harekete geçirerek milli birlik ve ahlaki değerleri geliştirmişlerdir. Bu tarz tarihi yazıcılığında topluma fayda sağlamak amaçlanır. Bu tarzın ilk temsilcisi **Thukydides** (Tukidides) Büyük yenilgileri takip eden zamanlarda ya da toplumun fikir yönünden birlik içinde olmadığı dönemlerde bu eserler ilgi çekmiştir.

Öğretici tarih yazıcılığına Avrupa'da ve ülkemizde XIX. yüzyıla kadar devam edilmiştir.

3-Araştırmacı (Neden-Nasıl) Tarih Yazıcılığı:

Buna "Modern Tarih Yazıcılığı" da denir. Günümüz tarihçileri sadece olayları anlatmaz, onları değerlendirir, hangi nedenlerden kaynaklandığını araştırır ve sonuçlarını belirler. Modern tarihçi

"Ne oldu? Sorusu ile birlikte "Nasıl oldu?",

Hangi nedenlerden kaynaklandı?" sorularının da cevabını bulmaya çalışır.

Bu tür tarih anlayışında olaylar sadece anlatılmaz aynı zamanda tarafsız bir gözle objektif biçimde yorumlanmaktadır.

Olayların nedenleri ve sonuçları derinlemesine incelenir. Araştırmacı tarih yazımı XIX. Yüzyılda doğmuştur. Bu tarz tarih yazıcılığında tarihi olaylar tek bir sebebe dayandırılmıştır. Dönemin toplumsal, ekonomik, siyasi, dini, kültürel yapıları ayrıntılarıyla ele alınır ve yalın bir şekilde yazılır. Bu tür tarih yazıcılığında tarihi olaylar kaynaklara dayalı olarak araştırılır ve başvurulan kaynaklar oluşturulan eserde dipnot olarak belirtilir. Ayrıca eserlerde araştırmacı tarih yazıcılığında olayların gelişimi, yeri zamanı, sebepleri ve sonuçları ve bunlar arasındaki ilişkiler bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Bu türün bazı temsilcileri:

-Halil İnalcık

-Fernard Braudel (Fernand Brudel)

-Marc Bloch (Mark Bloh)

İslâm Tarih yazıcılığının başlaması ve bu alanda önemli tarih yazıcılar:

İslâm tarih yazıcılığı, VII. Yüzyılda olayların hikâyeci anlatım tarzıyla nakledilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. IX. Yüzyılda yaşamış olan **Taberi**, İslâm tarih yazıcılığını hikâyeci bir anlatımdan kurtarmıştır.

. XV. yüzyılda İbn Haldun, konularını tarih felsefesi çerçevesinde ele almıştır

TÜRKLERDE TARİH YAZICILIĞI:

Türk tarihi, başlangıçta sözlü tarih dediğimiz türler olan destanlar ve efsanelerde yer almıştır. Türk tarih yazıcılığının en önemli örneklerine **II. Köktürk Devleti Hükümdarı Bilge Kağan** tarafından diktirilen **Orhun Kitabeleri**'nde rastlanmıştır. Kitabelerde Türk tarihine dair önemli bilgiler yer almıştır.

Tarih yazıcılığı Türk- İslâm devletleri döneminde de gelişme göstermiştir.

Osmanlılar Döneminde tarih yazıcılığını

Şehnameci adı verilen kimseler yapmıştır.

Zamanla şehnameciliğin yerini **vakayinamecilik** almıştır.

Bunu yazanlara da **vakanüvis** denmiştir.

İlk vakanüvis **Halepli Mustafa Naima Efendi'dir.**

-Naima Efendi, tarihin sadece olaylar dizilişinden ibaret olmadığını belirterek belgelerin dışında sosyolojik yorumlara

yer verilmesini savunan bir tarihçilik anlayışını benimsenmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Tarih Yazıcılığı:

Cumhuriyet Döneminde yeni tarih anlayışının ortaya çıkmasında Atatürk'ün büyük rolü olmuştur. **1. Türk Tarih Kongresinde** Türk tarihçileri Atatürk'ün çizdiği ana hatlar üzerinde çalışmalar yapmışlar. Bu çalışmalar sonucunda Türk Tarih Tezi ortaya çıkmıştır. Türklerin dünya

uygarlıklarının gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunun kanıtlamayı amaçlamıştır. Atatürk'ün 1931'de kurduğu **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin** amacı Türk, İslam ve dünya tarihinin incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yolla yaymaktır. Kurum bu amaçlarını gerçekleştirmek için anma törenleri, konferanslar, seminerler, kongreler düzenlemekte, kazılar yaptırmakta; Türk ve Türkiye tarihine ait kitaplar yayımlamaktadır.

KÖLELİK:

Tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi için (ekim, sulama, hasat) güç gerekiyordu. Bu ihtiyaç zamanla kölecilik sisteminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Güçlü topluluklar, kendilerinden zayıf grupları köleleştirmişler ve ilk Çağ'da hemen her uygarlıkta köleler sınıfı ortaya çıkmıştır.

Sezar Atuadio'da, tekbir çarpışmadan sonra 53000 Galyalı tutsağı köle olarak satmıştır.

Akdeniz'de Delos Adası doğudan ve Tuna'nın ötesinden kaçırılarak getirilen tutsakların toplandığı ve dağıtıldığı bir merkez işlevi görmüştür.

Köleliğin kaldırılması Avrupa aydınlanmasının en önemli sosyal sonuçlarından biri olmuştur. Avrupa ülkelerinde köle sahipliğinin yasaklanması uluslararası köle ticaretinin engellenmesi ve sonrada deniz aşırı köle sahipliğinin durdurulması izlenmiştir.

Kölelik eski çağlardan 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden bir uygulama oldu. Ancak Amerika bağımsızlık Bildirgesi 1776 ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 1789 yayınlanmasının ardından kölelik insan haklarına aykırı bir uygulama haline geldi. Bu tarihi metinlerin her ikisinde de insanların özgür ve eşit olduğu eşit doğup yaşadıkları doğuştan getirdikleri bu haklarının başkasına devredilemeyecek hükme bağlandı. Köle ticaretini 1792 yılında çıkardığı kanunla yasaklayan ilk ülke Danimarka oldu. Onu İngiltere izledi.

1808'de de Amerika Birleşik Devletleri köleliği yasaklayan kanun çıkardı.

Köleliğe karşı mücadelesi 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile dünya çapında bir zafer kazandı.